

Szemle

Cseresnyési László

Nyelvek és stratégiák. Avagy a nyelv antropológiája

(Budapest: Tinta Könyvkiadó, 2004. 250 pp. +App.)

Somodi Júlia

Cseresnyési László a japán Shikoku Gakuin Egyetem professzora, kutatási területe a szociolingvisztika, pragmatika és kognitív szemantika. A 2004-ben megjelent *Nyelvek és stratégiák Avagy a nyelv antropológiája* szociolingvisztikai kézikönyv. A szerző előszavában könyvét a szakirodalomban elmélyedni kívánó tanulóknak és kutatóknak ajánlja. Nagy segítséget nyújt a kutatóknak a könyv végén található közel 3000 szakirodalmi hivatkozás, illetve a hatnyelvű (angol, német, francia, orosz, japán, kínai) szociolingvisztikai fogalomtár, amely mankót nyújt a magyar és nemzetközi szakkifejezések elsajátításában.

Amint a szerző előszavában kifejti, a könyv egyik célja, hogy értelmezze a szociolingvisztikai alapfogalmakat, a másik cél pedig, hogy ne „jámbor egyértelműséget sulykoljon” (p.i.), hanem inkább megzavarja, azaz gondolkodásra készítse olvasóit.

A könyv nyolc fejezetből és több alfejezetből áll.

Az első fejezetben, amely az *Elvek és paradigmák* címet kapta, Cseresnyési László többek között arra keres választ, hogy mennyire absztrakt a nyelvtudomány. Chomsky nyelvelméleti nézetei, valamint a Saussure-féle *langue* és *parole* fogalom bemu-

tatása után több tucat példamondatot sorol fel a szerző, az után kutatva, hogy mi tekinthető nyelvtanilag helyesnek/elfogadhatónak, esetleg furcsának vagy hibásnak a magyar nyelvben. A konklúziót Gombocz Zoltán szavai jelentik, miszerint „Helyes az a nyelvi kifejezés, amely egy nyelvközösség szokásával megegyezik, helytelen az, ami vele ellentétben áll” (Gombocz 1931:11).

A fejezet foglalkozik továbbá a szociolingvisztika kialakulásával, azaz, hogy milyen más diszciplínákat foglal magában (antropológiai nyelvészet, dialektológia, diskurzuselmélet, stb.). A záró részben szó esik a magyar szociolingvisztikai kutatások kezdeteiről is.

A második fejezet címe *Kódok, készségek, stratégiák*. Először a kommunikatív kompetencia fogalmát tisztázza a szerző: „kompetens beszélőnek az számít, aki a környezete által tőle elvárt nyelvi repertoárt ismeri és képes használni.” (p. 23.). Részletes bemutatást kapunk a kommunikatív kompetencia négy összetevőjéről is (grammatikai, szociolingvisztikai, diszkurzív és stratégiai kompetencia). A fejezet legizgalmasabb része talán a nyelvi udvariasságról, tiszteletiségről szóló rész. A különböző nyelvek köszönési és megszólítási szokásainak példákkal való illusztrálása igen tanulságos a fordítás és tolmácsolás iránt érdeklődők számára. A nyelvi udvariasság kérdésköréről szóló részlet is sok hasznos információval szolgál az olvasónak. Megtudhatjuk például, hogy miközben az udvariasságot sokan nyelvtől független

jelenségnek vélik, nagyban eltérő lehet különböző kultúrákban. Így például a magyar *udvariasság* szó megfelelőjének a délkelet-ázsiai nyelvekben több jelentése is lehet: udvarias és illemtudó, udvarias és „jól nevelt” vagy udvarias és tartózkodó. A tiszteleti nyelvhasználatról is sok érdekességet tudhatunk meg. A szerző főleg a japán nyelvből hoz példát, ahol a nyelvi tiszteletiség nem csupán a társadalmi státusz, hanem sokszor az ismeretség mélysége, a csoportazonosság logikája szerint működik.

A *Nyelvek a nyelvben* című harmadik fejezet a nyelvváltozatok, nyelvi rétegek iránt érdeklődőknek jelent izgalmas kalandot. A fejezet az elméleti háttér ismertetésével indít, szó esik a nyelvváltozatok csoportosításáról is. Olvashatunk arról, hogy azonos-e a sztenderd nyelv az irodalmi- vagy a nemzeti nyelvvel, illetve, hogy melyik kifejezés mikortól használatos a magyarban. A szellemes példáknek köszönhetően rendkívül olvasmányos a *Szlang, zsargon, argó* alfejezet, amely nemcsak szórakoztat bennünket mulatságos példáival, de a hivatkozásokon keresztül hasznos útmutatót is ad. Nem kevésbé érdekes a férfi és női nyelvvel foglalkozó alfejezet sem. Izgalmas a nemek közötti nyelvhasználati eltérések elméleti része is, akár csak a nyelvben tetten érhető nemi diszkrimináció ellen folytatott küzdelemről szóló sorok. Pl. az angolban a „részhajló” *man* szó módosítása (*chairman-chairperson*, stb.) (p. 80.).

Megtudhatjuk továbbá azt is, hogy a japánban olyan egyszerű kifejezéseket, mint *finom* vagy *eszik*, teljesen másképp jelölik a férfi és a női nyelvben.

A *Tények és ítéletek* című negyedik fejezetben elsőként a nyelvi nor-

ma létezésének jelentőségéről, a nyelvi egység politikai jelentőségéről esik szó. Ezután a szerző azt a kérdést járja körül, hogy hol húzható meg a határ nyelvtudomány és nyelvművelés között, valamint hogy igaz-e az a sztereotípa, miszerint a nyelvművelést pártolók nemzeti érzésűek, az ellenzői pedig főként liberálisok, esetleg baloldaliak. (p.99.).

A szerző három kifogást is emel a nyelvművelők munkájával szemben: a nyelvművelésben főként a „növényirtó jelleg dominál”, másrészt nem a „nyelvi felzárkóztatást” tűzik ki célul (holott a magyar társadalomban erre szükség volna). Harmadrészt a szerző azt kifogásolja, hogy a nyelvművelők „hamisan értelmezik a nyelvhelyesség ismeretelméleti státuszát” (p. 102.). Cseresnyési szerint, ahogy a továbbiakban kifejti, a nyelvhelyességi kérdésekben állást foglalóknak „világossá kell tenniük, hogy nem a magas tudomány egzaktóságát képviselik, hanem csak az általa mérvadónak vélt normát”.

A *Geolingvisztika: a világ nyelvei és a világnyelv* címet viselő ötödik fejezet színesen illusztrálja a nyelvi sokszínűséget. „A geolingvisztika tárgya a világ nyelveinek elterjedése, a nyelvek közti kapcsolatok és konfliktusok, valamint a globális nyelvi tervezés, de tág értelemben magába foglalja a hagyományos nyelvjárást és nyelvföldrajzot is” (p. 126.).

A nyelv és nyelvjárás közti különbséget a kínai beszélők példáján keresztül mutatja be a szerző. Kiter az egyes nyelvek közti kölcsönös érthetőség fogalmára is. Ez jellegzetesen aszimmetrikus jelenség, az „A” változat beszélői általában jobban értik a „B” beszélőit, mint fordítva. Ilyen például a francia és a román nyelv: a

francia jelentős hatást gyakorolt a román nyelvre, fordítva viszont ez nem igaz.

A következő alfejezetben a nyelvek demográfiájáról esik szó. A szerző bemutatja a nyelvek demográfiai adatait és viszonyait tárgyaló forrásokat és ezek elérhetőségét (*Ethnologue* és *World Factbook*, p. 131.). Egy táblázaton keresztül áttekintést kapunk a legtöbb beszélővel rendelkező nyelvekről, de a szerző felhívja figyelmünket arra, hogy a fentiekre vonatkozó adatok eltérőek, ami a források megbízhatatlanságával, a feldolgozás módszertanának problémáival, és az értékelés önkényességével magyarázható (p. 133.).

A fejezetben még szó esik a nyelvek fontossági mércéjéről: pl. internetnyelv-e, publikációs, ill. konferencianyelv-e, használatos-e diplomáciai nyelvként, vagy hányan tanulják idegen nyelvként.

A fejezet végén a szerző pontos adatokat közölve rövid áttekintést ad arról is, hogyan alakult Magyarországon az idegennyelv-oktatás a II. világháború után.

A *Többnyelvűség, nyelvi tervezés, nyelvi jogok* című hatodik fejezetben elsőként az *anyanyelv*, valamint a kétnyelvűség fogalmát járjuk körül. A kétnyelvűség esetében a szerző megkülönbözteti az egyéni kétnyelvűséget, illetve a társadalmi kétnyelvűséget. A nyelvi kompetencia alapján a kétnyelvűséget tovább bonthatjuk: beszélhetünk kiegyensúlyozott és egyenlőtlen kétnyelvűségről. Érdekes kategória a koordinált kétnyelvűség (a bilingvis beszélő két teljesen elkülönülő fogalmi rendszert társít a két nyelv kategóriáihoz), illetve az összetapadó kétnyelvűség (amely esetében a két nyelv fogalmi reprezentációja nem független egymástól).

A nyelvi kisebbségek kapcsán érinti a szerző az idegen nyelvek tanulása révén létrejövő elit (kulturális) kétnyelvűség, területi kétnyelvűség, történeti kétnyelvűség (az őshonos kisebbségek esetén), valamint a bevándorló kisebbségi kétnyelvűség fogalmakat.

A nyelvi tervezés három területének: státusztervezés, korpusztervezés, nyelvelsajátítás-tervezés bemutatására a modern héber nyelvet választotta a szerző. Ben Yehuda története színesíti a héber nyelvelsajátítás tervezéséről szóló oldalakat. Ben Yehuda, aki a héber nyelv kialakításában fontos szerepet játszott, amikor feleségével partra szállt Jaffában, megfogadta, hogy ezentúl csak héberül beszélnek egymással, holott a felesége egyáltalán nem beszélt a nyelvet.

A fejezet utolsó részében a magyarországi kisebbségek, valamint a határon túli magyar kisebbség nyelvi helyzetét mutatja be. Minden elcsatolt terület nyelvi helyzetéről részletes leírást kapunk. Külön erénye e fejezetnek, és egyben a könyvnek is, a közölt adatok pontossága és frissessége, valamint a témához kapcsolódó gazdag bibliográfia.

A *Nyelvi ökológia: kontaktusok és konfliktusok* címet viselő hetedik fejezet témája a nyelvek egymáshoz és a környezethez való viszonya, a nyelvi ökológia, illetve a nyelvi kölcsönzés. Ezeket a jelenségeket a kontaktusnyelvészeti kutatja. A fejezetben szó esik a kontaktusnyelvek típusairól is, mint a pidzsin és a kreol. A könyvből megtudhatjuk, hogy ezek a nyelvek sokáig nem tűntek legitim kutatási témának, az első elméleti munkák csak a 19. század végén jelentek meg.

A hetedik fejezet utolsó alfejezete a nyelvek életével, halálával és fel-

támadásának témájával foglalkozik. Akárcsak a kreolisztikát, a kihalással fenyegetett nyelvekkel való foglalkozást, illetve a nyelvek revitalizációját sem tartják „komoly” kutatási témának a nyelvészek. Az utóbbi iránt például csak az elmúlt két évtizedben kezdtek érdeklődni a kutatók. Sokakat megdöbbenhet az a tény, hogy „biztonságban” csupán a világ nyelveinek tizede van, hiszen a nyelvi vitalitás, azaz az életerő egy ország gazdasági, politikai erejében rejlik.

Míg az első hét fejezetben a természetes nyelvekről esett szó, a *Jelnyelvek és mesterséges nyelvek* című nyolcadik és egyben utolsó fejezet a jelnyelvek és a mesterséges nyelvek problémáit dolgozza fel. A jelnyelvek között a szerző megemlíti a másodlagos jelnyelvet, amelyet halló emberek használnak, mint pl. motorosok, fűrészüzemek dolgozói, stb.. Ezután részletesen tárgyalja a szerző a siketek jelnyelvét nemzetközi és hazai vonatkozásban egyaránt. A nemzetközi segédnyelvek közül többet is részletesen ismertet Cseresnyési László, majd kitér az *eszperantóra*, mint egyetlen alkalmas mesterséges és segédnyelvre, amely elvileg be tudná tölteni a nemzetközi nyelv feladatát.

Ugyanakkor egy segédnyelv esetleges sikere nemcsak politikai, de üzleti érdekeket is sértene (gondoljunk csak a tolmácsokra, fordítókra, nyelvtanárokra, a milliányi nyelvkönyvre). Cseresnyési azzal zárja könyvét, hogy a 21. század elején a nemzetközi segédnyelvek kérdése semmilyen mértékben nem aktuális, hisz semmi jelét nem láthatjuk annak, hogy az eszperantó az angol vetélytársa lenne.

A könyv külön érdeme, hogy a hazai és nemzetközi nyomtatott és elektronikus szakirodalom részletes is-

mertetése mellett a világ legkülönbözőbb nyelveiből vett érdekes és szemléltető, sokszor szellemes példákknak köszönhetően élvezetes olvasmány azok számára is, akik nem kifejezetten kutatási céllal forgatják a könyvet.

Irodalom

Gombocz Zoltán 1931. Nyelvhelyesség és nyelvtudomány. *Magyar Nyelv* XXVII. évf. 1-2. szám, 1-11.

Towards a European Masters in Translation

Brüsszel, 2008. március 14.

Ruzsbatzky Zsuzsa

Az Európai Bizottság Fordítószolgálat (DG Translation) 2008. március 14-én Brüsszelben tartotta második konferenciáját „Towards a European Masters in Translation” (Úton az európai fordítói mesterdiploma felé) címmel. Mint a konferencia alcíme is mutatja, az egyik cél a Fordítószolgálat és az EU tagországokban fordítóképzést nyújtó felsőoktatási intézmények közötti együttműködés erősítése volt. Ennek jegyében 31 ország egyetemiei képviseltették magukat a konferencián. Magyarországról az ELTE, a Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem és a Szegedi Egyetem 1-1 oktatója (Klaudy Kinga, Ruzsbatzky Zsuzsa és Haiderné Végh Zsuzsa) kapott meghívást, amiért Fáber Ildikónak, a Fordítószolgálat magyar nyelvi csoportja vezetőjének is köszönet jár.

Az egynapos konferencia elsődleges célja a 2006-ban megrendezett első konferencia nyomán született dokumentumok megvitatása volt, va-

lamint a további lépések megtervezése annak érdekében, hogy az európai fordítói mesterdiplomát adó képzést minél szélesebb körben be lehessen vezetni az EU tagországokban.

A három előzetesen körbeküldött dokumentum a következő volt:

1. Az európai fordítói mesterképzés (EMT) részletes leírása (a képzés célja, jellege, a képzés során elsajátítandó kompetenciák, javasolt tantárgyak és azok leírása, felvételi követelmények, értékelés).
2. A kialakítandó kompetenciák részletes felsorolása 6 fő kompetencia köré csoportosítva, a következők szerint: fordítói szolgáltatói kompetencia; nyelvi kompetencia; interkulturális kompetencia; információbányászati kompetencia; témakutatási kompetencia; technológiai kompetencia.
3. A programhoz történő csatlakozás kritériumai és menete.

A konferencia megnyitóbeszédét Leonard Orban, a többnyelvűségi biztos, és Karl-Johann Lönnroth, a Fordítószolgálat főigazgatója tartotta meg. Többek között a következők hangzottak el:

- 2007. január 1. óta 23 hivatalos nyelv van az Unióban,
- a „nyelvipar” folyamatosan bővül: a forgalom évente 7,5%-kal nő,
- új kifejezések jelennek meg, pl. a treditör – a fordító (translator) és a szerkesztő (editor) szavak összevonásából,
- a nyugdíjba vonuló fordítónemzedék nyomán új fordítókra lesz szükség, az igény egyre nő,
- az Európában beszélt 450 nyelv 50%-a második nyelv,
- a diákok 90%-a angolt tanul első idegen nyelvként,

- bizonyos nyelvekből nincs elegendő közvetítő, ezért egyre fontosabbá válik az élethosszig tartó nyelvtanulás,
- a jövőben remélhetőleg egyre inkább elterjed, hogy a televíziók feliratozzák a külföldi filmeket, ami jelentősen segítheti az idegennyelv-tanulást.

Angeliki Petrits, a Fordítószolgálat egyetemi kapcsolatokért felelős munkatársa beszámolt a 2006-os konferencia óta történekről. A kidolgozott programmal kapcsolatban elmondta:

- az EMT nem olyan jellegű diploma, amit akkreditálni lehet, hanem egyfajta védjegy, amely a képzés minőségét jelzi,
- a képzési program csak javaslat, amely szerint érettségi + 3 év elvégzése után lehet felvételt nyerni a képzésre, 60-120 kredit értékű (ez azonban még nyitott), de minden intézmény figyelembe veheti a saját adottságait és eszerint módosíthatja,
- támogatási lehetőségek: sajnos pénzügyi támogatásra nincsen mód, mivel a Fordítószolgálat nem finanszírozhat egyetemeket, de létrehozzák a Visiting Translator Scheme (VTS) programot, amely 4 hetes cseréket tesz majd lehetővé.

A további tervek:

1. a kompetenciák listáját véglegesíteni kell (Yves Gambier),
2. nyárra a szakértői bizottság kidolgozza a csatlakozás felvételi követelményeit (Dorothy Kelly),
3. az ősz folyamán nyújthatják be jelentkezésüket az egyetemek,
4. a tél folyamán megszületik a döntés, mely egyetemek szerzik meg a jogot a logó használatára,
5. 2009 folyamán elindul a rendszer.

Yves Gambier beszélt a kompetencia-lista összeállításáról:

- az eredményt akarták rögzíteni, nem az odavezető utat,
- nem vették bele a kutatási kompetenciát, mert az magától értetődő egy mesterképzésben,
- a szakmai realitások alapján állt össze, nem a létező programok figyelembevételével,
- nem akartak semmiféle hierarchiát felállítani; ugyan hosszú a lista, de 6 terület köré van csoportosítva.

Dorothy Kelly beszélt a bekerülő egyetemek kiválasztásának kritériumairól:

- programokat/képzéseket értékelnek, nem egyetemeket,
- az ún. „második ciklusról” van szó, 60-120 kredit közötti értékben, de az is pályázhat, aki nem indít első ciklusú képzést (alapképzést),
- fontos, hogy legyen cserelhetőség (tanár- ill. diák-),
- derüljön ki, hogyan biztosítják a megfelelő minőség elérését.

A kérdésekre adott válaszokban elhangzott, hogy

- lehet belső értékelésről szóló dokumentumokat is csatolni a jelentkezéshez,
- kiegészítő elemként tartalmazhat a képzés műfordítási komponensét is,
- a pályázat költségét mindenkinek magának kell állni,
- a második ciklus lehet 1 éves vagy 2 éves; az pályázhat 1 éves képzéssel, aki előtte alapképzést is indít, összességében a diploma kiadásához a hallgatónak rendelkeznie kell 300 kredittel,
- legyen lehetőség tudományos munkára is – ennek érdekében létre fog jönni a Joint Research Centre

website, amelyen a közösségi joganyagot teszik hozzáférhetővé a különböző nyelveken,

- legyen lehetőség a tanároknak is eljutni a Fordítószolgálathoz gyakorlatra.

A délutáni munka három szekcióban folyt:

I. Milyen képzésre van szüksége a tanároknak?

II. Mik legyenek a felvételi követelmények a diákok számára?

III. Hogyan mérjük/értékeljük a kompetenciákat?

A III. munkacsoport két kérdés megvitatását tűzte ki célul:

1. a képzés során hogyan lehet mérni/értékelni a kompetenciákat?
2. hogyan lehet mérni/értékelni, hogy maga a képzés kialakítja-e a megfelelő kompetenciákat?

Sajnos a vita során elég kevés szó esett a két konkrét kérdéstről, azonban sok más szempont felmerült:

- túl sok a kompetencia, túl hosszú a lista – válasz: ez a minimálisan szükséges, de 6 alapkompentencia köré vannak építve,
- az értékeléshez kellene egy referenciakeret az alkompetenciákra, de ez így túl sok,
- mi az MA szint? – a listán belül az elemek szintje nem egyenletes, van, ami inkább az alapszinthez (BA) tartozik,
- mit mérjük? szövegértést? – az inkább a nyelvi fejlesztés része (ha van), és nem tükrözi a fordítói készséget,
- ezt mind nem lehet mérni – egyszerűsíteni kellene,
- szükség volna hosszabb szakmai gyakorlatra és fogadó intézményekre,

- a pályázatnál a jegyekből (vizsgaeredményekből) számított statisztika nem mond semmit; a megfelelt (pass, elégséges) kategória egyetemenként különböző, sokszor nem is a képző tanszék/intézmény határozza meg,
- mégiscsak fel lehetne állítani hierarchiát (merthogy túl hosszú a lista),
- meg kellene különböztetni alkalmazott (gyakorlati) MA-t és elméleti (kutatói) MA-t, az utóbbiban kellene elvárni a disszertációt.

A kompetencialistát átnézve két probléma fogalmazódott meg a magyar résztvevőkben (bennünk):

1. A listában kevés szerep jut magának a fordítói kompetenciának, illetve annak, hogy a mérést fordítások készítése szolgálná,
2. Ha a frissen végzett hallgató a listán szereplő minden kompetenciával/ alkompetenciával rendelkezik,

akkor gyakorlatilag a tudása egyenértékű egy hosszú évek óta dolgozó fordítóéval, vagyis a listából mintha az derülne ki, hogy nem a (hosszú) gyakorlat teszi a mestert, illetve hogy ezeket mind ki lehet fejleszteni egy maximum 2 éves, 120 kredités képzés során, ami meglehetősen irreálisan hangzik.

Miután a szekciók befejezték a munkájukat, minden szekció vezetője összefoglalta az ott elhangzottakat, majd a munkacsoportok vezetői válaszoltak a további kérdésekre. A kulcsmondatot Brian Fox mondta ki az ülés végén: „nem az életre készítünk fel, hanem a változásra”.

A konferencia anyagai és a videofelvételek megtalálhatók a Fordítószolgálat honlapján:

http://ec.europa.eu/dgs/translation/external_relations/universities/master_en.htm